

МЕТОДОЛОГІЯ У СУЧАСНІЙ ДИСЕРТАЦІЙНІЙ РОБОТІ

Деревянко Наталія Зеновіївна

*доктор філософії в галузі права, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний
університет імені академіка Степана Дем'янука»
м. Рівне, Україна*

Вирішення актуальних проблем сучасності як і перспективи суспільства загалом нині очевидно пов'язані з наукою й науково-технічною сферою. Наука нині є дієвою силою, що безпосередньо впливає на соціально-політичне й економічне життя, визначає зміст і темпи примноження духовних й матеріальних цінностей. Зважаючи на вказане до самої науки і її змісту, як у сенсі специфічного соціального інституту, так і у розумінні особливого виду діяльності, постає ціла низка вимог, що спрямовані на концептуальне підвищення рівня продуктивності науки (в усіх можливих розуміннях). У пропонованому матеріалі вважаємо за необхідне висловити авторські міркування щодо такого важливого складника наукового дослідження як-от формування методологічної основи дослідження.

Передусім відзначимо, що нині є певна множинність у розумінні феномену методології, яку можна звести до двох основних позицій: 1) методологія розгадається як сукупність найбільш суттєвих елементів теорії (парадигм, принципів й методологічних підходів) конструктивних для розвитку відповідної наукової галузі; 2) методологія потрактовується як сукупність методів дослідження, що забезпечують його результативність й пізнавальну цінність.

Другий варіант розуміння методології можна вважати найбільш поширеним, що власне доводиться переважною більшістю дисертаційних робіт, у яких у вступі стандартним елементом є абзац «*Методи дослідження*» з традиційною фразою на кшталт: «Методи дослідження обрані з урахуванням заявленої мети та завдань, його об'єкта і предмета. Методологічну основу склала система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-наукових методів, що забезпечило повне та всебічне дослідження предмета» (відповідні формулювання містять наукові роботи – дисертації, що розміщені на порталі Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України у розділі «Репозитарій наукових праць» [1]). Після подібного речення

наводиться перелік методів, які застосовувалися у тому чи іншому розділі дисертації.

Відповідний підхід дисертантів до питань методології дослідження певною мірою можна пояснити установкою, що закладена у чинних «Вимогах до оформлення дисертації», які затверджені Наказом Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. Зокрема у згаданому документі – п. 8, вказано, що у вступі подається загальна характеристика дисертації, а саме: «методи дослідження (перераховуються використані наукові методи дослідження та змістовно відзначається, що саме досліджувалось кожним методом; обґрунтовується вибір методів, що забезпечують достовірність отриманих результатів та висновків)» [2]. Типово прив'язка методів до вирішення конкретних завдань дослідження наводиться, а от обґрунтування вибору конкретних методів практично відсутня, що певною мірою послаблює довіру до залучених методів дослідження.

Шлях до посилення методологічної досконалості сучасної дисертаційної роботи, на наше переконання, пов'язаний з усвідомленням й розумінням дослідником феномену методології передусім як сукупності найбільш суттєвих елементів теорії – парадигм, принципів й методологічних підходів, що детермінують зміст досліджень певної наукової галузі. У цьому сенсі методологія розглядається як засіб пошуку ефективних підходів (і відповідних їм методів) до пізнання певного об'єкту і предмету дослідження. У такому розумінні методології «методологічний інструментарій представляє собою визначений набір підходів, принципів, методів наукового пізнання, правильне обрання якого є запорукою ефективності досягнення поставленої мети та вирішення окреслених завдань наукового дослідження» [3].

Зі свого боку додамо, що первинними по відношенню до підходів, принципів, методів наукового пізнання є парадигми дослідження. Адепт і ініціатор активного застосування поняття «парадигма» Томас Кун наголошував що саме парадигми, як система теоретичних й методичних переконань, є основою дослідницької діяльності [4, с. 35]. З іншого боку, парадигма, як квінтесенція певної теорії, сукупність понять, категорій і способів осмислення певного явища у межах цієї теорії сформованих, забезпечують концептуальний зв'язок і спадковість певного дослідження із науковими надбаннями теорії, або навіть галузі знання. «За допомогою цієї теорії організується досвід у даній галузі, різні підходи та напрямки зливаються у єдине ціле та зосереджуються довкола небагатьох центральних проблем; інші регулятивні засоби підкоряються теорії» [5, с. 99]. Навіть у випадку, якщо дослідження за замислом науковця спрямоване на спростування певних усталених

положень, то і у цьому випадку нове знання насправді пов'язане із раніше набутих, хоч може його спростовувати.

Фундаментальний для наукового дослідження принцип методологічної визначеності – дослідження має відбуватися у певному предметному полі з чітким фокусом на конкретних аспектах досліджуваного об'єкту, спонукає до визначення дослідника з тими дослідницькими парадигмами, на засадах яких здійснюватиметься пізнавальна діяльність. Це тим більш актуально у ситуації плюралізму дослідницьких парадигм, що характерна для сучасної юридичної науки. Зокрема, парадигма позитивізму спрямовує дослідження як встановлення й з'ясування правового факту; соціологічна парадигма зумовлює дослідження інституту права як регулятора різних суспільних інтересів; парадигма постмодернізму детермінує дослідження дискурсу влади, оскільки він є тут визначальним для права; аксіологічна парадигма в основі досліджень, що присвячені ціннісним аспектам державно-правових явищ. Кожна з означених парадигм очевидно задає характер дослідження й детермінує конкретні методи, які розкривають різні аспекти права.

Парадигмальна визначеність у дисертаційній роботі має бути поєднана з чітким розумінням принципів й методологічних підходів, на які відповідне дослідження спиратиметься. Нажаль є підстави констатувати, що автори дисертацій не завжди усвідомлюють сутності вказаних наукових феноменів – принципів і методологічних підходів. В опрацьованих нами матеріалах можна зустріти таку сентенцію, що підтверджують нашу позицію: *«З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дисертаційному дослідженні використано систему принципів та підходів, яка побудована на філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціальних методах, що обрані з урахуванням мети та завдань дисертаційного дослідження»* [1] (тут на методах будуються принципи, а саме формулювання (дослівно) виявлене одразу у кількох авторів). Водночас, нами зафіксовано лише декілька випадків, коли автори дисертацій ретельно описують базові для їхнього дослідження методологічні підходи й відповідні їм методи наукового дослідження.

З означеного походить, що формування методологічної культури молодих науковців має стати одним з пріоритетів у процесі реалізації освітньо-наукова програма підготовки майбутніх науковців різних спеціальностей і галузей наук. Водночас, якість дисертацій могла б кратно зрости, якщо б до складу разових спеціалізованих вчених рада на правах експерта був введений фахівець з методології і філософії науки. Такий крок, після публічного обговорення, можливо реалізувати шляхом внесення змін до чинної Постанови Кабінет Міністрів України

від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» [6].

Література

1. Репозитарій наукових праць. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. URL: <https://docs.idpk.org/> (дата звернення: 05.08.2024).

2. Вимоги до оформлення дисертації : Наказ Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 № 40. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-17#Text> (дата звернення: 05.08.2024).

3. Антошина І. В. Методологія як фундаментальна основа наукового дослідження. *Академічні візії*. 2024. № 27. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/957/857> (дата звернення: 05.08.2024).

4. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.

5. Матвійчук А. В. Екологічне знання та стиль мислення сучасної науки. Рівне: «Ліста-М», 2002. 147 с.

6. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії : Постанова Кабінет Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.08.2024).